

Stowarzyszenie „Centrum Szkolenia Zawodowego”

Rok założenia 1994

**STOWARZYSZENIE „CENTRUM SZKOLENIA ZAWODOWEGO”
W GORLICACH UL. MICHALUSA 4**

PROGRAM KURSU:

KURS OPIEKUN W ŻŁOBKU LUB KLUBIE DZIECIĘCYM

GORLICE, kwiecień 2014r.

Autor: Anna Grzyb

PROGRAM KURSU OPIEKUN W ŻŁOBKU LUB KLUBIE DZIECIĘCYM

Program kursu opiekun w żłobku lub klubie dziecięcym zgodny z Rozporządzeniem MPiPS z dnia 25 marca 2011r. w sprawie zakresu programów szkoleń dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym, wolontariusza oraz dziennego opiekuna (Dz. U. Nr 69, poz. 368).

INFORMACJE O KURSIE

Nazwa kursu

Kurs opiekun w żłobku lub klubie dziecięcym

Cel kursu

Celem kursu jest uzyskanie przez słuchaczy wymaganych kwalifikacji do pracy w charakterze opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym oraz wyposażenie ich w wiedzę teoretyczną i praktyczną z zakresu prawidłowości rozwoju i sprawowania opieki nad dzieckiem do trzeciego roku życia, umożliwiając im realizację funkcji opiekuńczej, wychowawczej i edukacyjnej.

Wymagania stawiane słuchaczom kursu

Wykształcenie minimum średnie, brak co najmniej dwuletniego doświadczenia w pracy z dziećmi do lat trzech oraz nie posiadanie kwalifikacji: pielęgniarki, położnej, opiekunki dziecięcej, nauczyciela wychowania przedszkolnego, nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej lub pedagoga opiekuńczo-wychowawczego.

Czas trwania kursu

Zakres programowy szkolenia obejmuje 280 godz., prowadzonych w formie warsztatów lub ćwiczeń z zastosowaniem metod aktywizujących uczestników.

Metody prowadzenia kursu

Kurs prowadzony będzie w formie wykładów, warsztatów, ćwiczeń, ćwiczeń symulacyjnych, pogadanki, zajęć pokazowych i praktycznych w oparciu o opracowane przez kadrę szkolącą scenariusze zajęć.

Słuchacz kończący kurs uzyskuje

Zaświadczenie poświadczające ukończenie szkolenia w zakresie opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym, ponadto umiejętności w zakresie:

- sprawowania opieki nad dzieckiem w warunkach opieki instytucjonalnej i domowej,
- wykonywania zabiegów higienicznych i pielęgnacyjnych,
- prowadzenia zajęć opiekuńczo- wychowawczych i edukacyjnych, uwzględniających rozwój psychomotoryczny dziecka,
- prowadzenia zajęć zabawowych z elementami edukacji, uwzględniających indywidualne potrzeby dziecka,
- nawiązywania współpracy z rodzicami, opiekunami dzieci uczęszczających na zajęcia poprzez prowadzenie konsultacji, udzielanie porad i wsparcia rodzicom w zakresie pracy z dziećmi,
- budowanie pozytywnych relacji z lokalnymi służbami odpowiedzialnymi za rozwój dziecka,
- radzenia sobie ze stresem i rozwiązywania pojawiających się problemów w sytuacjach zawodowych.

Egzamin

Kurs kończy się egzaminem przed Komisją Egzaminacyjną powołaną przez organizatora kursu. Egzamin przeprowadzany jest w formie testu jednokrotnego wyboru lub w formie ustnej- udzielenie odpowiedzi na losowy wybrany zestaw składający się z trzech pytań.

Ramowy plan nauczania

Lp.	Przedmiot	Liczba godzin		
		teoria	praktyka	razem
I.	Psychopedagogiczne podstawy rozwoju jednostki:	20	---	20
	1. Adaptacja jako rezultat rozwoju,	3	---	
	2. Przebieg rozwoju jednostki w cyklu życia,	7	---	
	3. Uwarunkowania procesu rozwoju jednostki,	3	---	
	4. Osiągnięcia rozwojowe w poszczególnych etapach życia jednostki	7	---	
II.	Rozwój dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa:	20	5	25
	1. Zadania rozwojowe w okresie niemowlęcym i poniemowlęcym,	4	---	
	2. Aspekty rozwoju dziecka – charakterystyka zmian w zakresie rozwoju poznawczego,	3	2	

	psychospołecznego i motorycznego na poszczególnych etapach życia dziecka,			
	3. Źródła szans i zagrożeń dla rozwoju dziecka w wieku do lat 3,	4	---	
	4. Neurologiczne podstawy rozwoju dziecka,	4	---	
	5. Mechanizmy rozwoju dziecka.	5	3	
III.	Stymulowanie wszechstronnego rozwoju dziecka:	80	40	120
	1. Rozpoznawanie potrzeb rozwojowych dziecka,	8	5	
	2. Planowanie i dokumentowanie rozwoju dziecka w codziennych sytuacjach (powitanie, pożegnanie, posiłki, czynności higieniczne, odpoczynek, zabawa),	10	2	
	3. Kreowanie przedmiotowego i społecznego środowiska dziecka,	7	---	
	4. Opieka pielęgnacyjna i zdrowotna nad dzieckiem prawidłowo i nieprawidłowo rozwijającym się,	10	5	
	5. Zabawa jako podstawowa forma aktywności dziecka- zabawy eksploatacyjne. Muzyczne, rytmiczne, plastyczne i techniczne,	15	15	
	6. Wprowadzenie dziecka w kulturę,	15	10	
	7. Budowanie relacji społecznych z dzieckiem, rodzicami i lokalnymi służbami odpowiedzialnymi za rozwój dziecka.	15	3	
IV.	Kompetencje opiekuna dziecka:	10	25	35
	1. Odpowiedzialność prawna opiekuna,	2	---	
	2. Podstawy medycyny ratunkowej (udzielanie dziecku pierwszej pomocy),	2	17	
	3. Przepisy bezpieczeństwa i higieny pracy,	1	---	
	4. Umiejętność radzenia sobie ze stresem i rozwiązywanie problemów,	2	4	
	5. Emisja głosu.	3	4	
V.	Praktyka zawodowa:	20	60	80
	1. Stymulowanie wszechstronnego rozwoju dziecka w wieku do lat 3,	10	40	
	2. Kompetencje opiekuna dziecka	10	20	
Razem		150	130	280

Szczegółowy plan nauczania:

I. Psychopedagogiczne podstawy rozwoju jednostki

- Cel nauczania:

- uzyskanie wiadomości o wpływie czynników zewnętrznych na rozwój dziecka we wczesnym dzieciństwie,
- poznanie zmian rozwojowych na poszczególnych etapach rozwoju dziecka.

- Treści kształcenia:

- **Adaptacja jako rezultat rozwoju:**
 - adaptacja jako proces,
 - środowisko jako zbiór doświadczeń wpływających na proces adaptacji dziecka,
 - prawidłowy rozwój dziecka i umiejętność adaptacji jednostki w środowisku,
 - problemy z adaptacją.
- **Przebieg rozwoju jednostki w cyklu życia:**
 - okres prenatalny,
 - okres wczesnego dzieciństwa,
 - okres średniego dzieciństwa,
 - okres późnego dzieciństwa,
 - okres adolescencji,
 - okres wczesnej dojrzałości,
 - średnia dojrzałość,
 - okres późnej dojrzałości.
- **Uwarunkowania procesu rozwoju jednostki:**
 - uwarunkowania genetyczne,
 - uwarunkowania środowiskowe,
 - wychowanie.
- **Osiągnięcia rozwojowe w poszczególnych etapach życia jednostki:**
 - faza niemowlęca,
 - okres niemowlęcy- rozwój: motoryczny, spostrzeganie i myślenia, komunikacja, rozwój emocjonalny i społeczny,
 - okres poniemowlęcy- rozwój: fizyczny i motoryczny, poznawczy, mowy i komunikacji, emocjonalny i społeczny, obrazu własnej osobowości,
 - wiek przedszkolny- rozwój poznawczy,
 - wiek szkolny- rozwój: poznawczy, moralny, emocjonalny, społeczny, osobowości
 - dorastanie- rozwój: fizyczny i motoryczny, poznawczy, społeczny, moralny, osobowości,
 - wczesna dorosłość- trendy rozwojowe, rozwój poznawczy, społeczny i osobowości,
 - wiek średni- funkcjonowanie poznawcze, rozwój społeczny, praca zawodowa, rozwój osobowości i kryzys wieku średniego,
 - okres starzenia się- funkcjonowanie intelektualne i społeczne, osobowości w późnej

dorosłości, mądrość ludzi starzejących się.

II. Rozwój dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa

- Cel kształcenia:

- ukazanie wiadomości o podstawowych zadaniach opiekuna wpływających na prawidłowy rozwój dziecka

- Treści kształcenia:

- **Zadania rozwojowe w okresie niemowlęcym i poniemowlęcym;**
 - zadania rozwojowe w okresie niemowlęcym,
 - zadania rozwojowe w okresie poniemowlęcym.
- **Aspekty rozwoju dziecka- charakterystyka zmian w zakresie rozwoju poznawczego, psychospołecznego i motorycznego na poszczególnych etapach życia dziecka;**
 - proces i fazy rozwojowe dzieci
 - psychofizyczny rozwój dziecka w okresie prenatalnym,
 - rozwój psychomotoryczny u dzieci do lat 3,
- **Źródła szans i zagrożeń dla rozwoju dziecka w wieku do 3 lat,**
 - najbliższe otoczenie jako źródło szans i zagrożeń dla rozwoju dziecka,
 - rodzina jako podstawowy element sprzyjający prawidłowemu rozwojowi dziecka.
- **Neurologiczne podstawy rozwoju dziecka;**
 - proces dojrzewania układu nerwowego u dziecka,
 - neurologiczna ocena rozwoju dziecka,
 - procesy nerwowe i ich wpływ na utrzymanie równowagi psychicznej dziecka,
 - sprawność nerwowo- ruchowa dziecka,
 - zaburzenia neurologiczne.
- **Mechanizmy rozwoju dziecka.**
 - proces uczenia się jako mechanizm rozwoju dziecka,
 - dojrzewanie jako mechanizm rozwoju dziecka.

III. Stymulowanie wszechstronnego rozwoju dziecka

- Cel kształcenia

Stowarzyszenie „Centrum Szkolenia Zawodowego”

- ukazanie metod i sposobów stymulacji prawidłowego, wszechstronnego rozwoju dziecka
- Treści kształcenia
- **Rozpoznawanie potrzeb rozwojowych dziecka;**
 - rozpoznawanie potrzeb rozwojowych dziecka w różnych etapach życia,
 - metody oceny rozwoju psychomotorycznego dziecka,
 - braki rozwojowe,
 - **Planowanie i dokumentowanie rozwoju dziecka w codziennych sytuacjach (powitanie, pożegnanie, posiłki, czynności higieniczne, odpoczynek, zabawa);**
 - budowanie planu stymulacyjnego wszechstronny rozwój dziecka,
 - metody stymulowania prawidłowego rozwoju dziecka,
 - indywidualne metody kształtujące osobowość dziecka,
 - techniki rytmiczne i plastyczne stymulujące rozwój dziecka,
 - nauka czynności higienicznych,
 - nauka posługiwania się przedmiotami codziennego użytku,
 - nauka zabawy,
 - sytuacje i czynności dnia codziennego sprzyjające rozwojowi dziecka,
 - dokumentacja rozwojowa dziecka,
 - **Kreowanie podmiotowego i społecznego środowiska rozwoju dziecka;**
 - charakterystyka środowiska, w którym rozwija się dziecko,
 - środowisko społeczne i przedmiotowe wpływające na rozwój dziecka,
 - poczucie bezpieczeństwa i łatwość adaptacji w nowym miejscu,
 - współpraca z rodzicami i opiekunami dziecka, mająca na celu poszerzenie wiedzy o możliwościach stymulacji rozwoju dziecka.
 - **Opieka pielęgnacyjna i zdrowotna nad dzieckiem prawidłowo i nieprawidłowo rozwijającym się;**
 - Budowa i czynności poszczególnych układów i narządów dziecka,
 - Choroby wieku dziecięcego,
 - Zasady pielęgnacji dziecka zdrowego i chorego,
 - Prawidłowe żywienie dzieci i niemowląt,
 - Trudności wychowawcze i zaburzenia rozwoju.
 - **Zabawa jako prawidłowa forma aktywności dziecka- zabawy eksploatacyjne, muzyczne, rytmiczne, plastyczne i techniczne;**

- Organizacja pracy wychowawczej z dzieckiem,
- Zabawa jako forma i metoda wychowawcza,
- Wpływanie na rozwój dziecka przez zabawę,
- Zabawy i ćwiczenia muzyczne i rytmiczne,
- Konstruowanie i budowanie różnych przedmiotów- formy techniczne i plastyczne zabawy,
- Zabawy odkrywcze i badawcze.
- **Wprowadzenie dziecka w kulturę;**
 - Wprowadzenie dziecka w kulturę poprzez obcowanie ze sztuką: teatryki, literatura, taniec, muzyka, malarstwo itp.
 - Kultura dnia codziennego.
- **Budowanie relacji społecznych z dzieckiem, rodzicami i lokalnymi służbami odpowiedzialnymi za rozwój dziecka.**
 - Sztuka prawidłowej komunikacji dziecko- rodzic, rodzic- dziecko, dziecko- dziecko, dziecko- najbliższe otoczenie,
 - Skuteczna komunikacja, rozwiązywanie konfliktów,
 - Umiejętność wyrażania emocji.

IV. Kompetencje opiekuna dziecka

- Cel kształcenia:

- Określenie kompetencji opiekuna w opiece nad dzieckiem do lat trzech,

- Treści kształcenia:

- **Odpowiedzialność prawna opiekuna;**
 - Wybrane przepisy prawa pracy, ochrony zdrowia, prawa oświatowego,
 - Ustawa o świadczeniach rodzinnych,
 - Ustawa o opiece nad dziećmi do lat 3,
 - Kwalifikacje opiekuna dzieci do lat 3,
 - Odpowiedzialność prawna opiekuna w zakresie opieki, wychowania, bezpieczeństwa, ochrony zdrowia, edukacji i przestrzegania praw dziecka.
- **Podstawy medycyny ratunkowej (udzielanie dziecku pierwszej pomocy);**
 - Anatomia i fizjologia dziecka do lat 3,
 - Udzielanie dziecku pierwszej pomocy przedmedycznej.
- **Przepisy bezpieczeństwa i pracy;**

- Przepisy BHP i ppoż.
- **Umiejętność radzenia sobie ze stresem i rozwiązywanie problemów;**
 - Stres- źródła stresu i sytuacje stresowe,
 - Sytuacje trudne i konfliktowe,
 - Metody radzenia sobie ze stresem.
- **Emisja głosu.**
 - Ludzki aparat mowy,
 - Prawidłowa emisja głosu,
 - Prawidłowa wymowa.

V. Praktyka zawodowa

1. Stymulowanie wszechstronnego rozwoju dziecka w wieku do lat 3,
 - Treści kształcenia:

- **Stymulowanie potrzeb rozwojowych dziecka;**
- **Źródła szans i zagrożeń rozwoju dziecka w wieku do lat trzech;**
- **Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka;**
- **Innowacyjne metody planowania, organizowania, monitorowania i dokumentowania procesu rozwoju dziecka;**
- **Budowanie relacji społecznych z dzieckiem, rodzicami i lokalnymi służbami odpowiedzialnymi za rozwój dziecka.**

2. Kompetencje opiekuna dziecka

- Treści kształcenia:

- **Odpowiedzialność prawna opiekuna;**
- **Umiejętność radzenia sobie ze stresem i rozwiązywania problemów.**

Praktyka zawodowa zrealizowana w żłobku lub klubie dziecięcym, podczas której słuchacz zapoznaje się ze strukturą i funkcjonowaniem placówki, wykorzystuje w praktyce zdobytą wiedzę i umiejętności. Praktyka zawodowa podzielona jest na część obserwacyjną podczas której słuchacz asystuje w opiece i wychowaniu dzieci oraz na część uczestniczącą, gdzie słuchacz samodzielnie zajmuje się pielęgnacją i wychowaniem dziecka.

Podczas realizowanej praktyki zawodowej słuchacz prowadzi dokumentację z procesu wychowania i rozwoju dziecka.

Materiały dydaktyczne

Stowarzyszenie „Centrum Szkolenia Zawodowego”

Przeźrocza, filmy edukacyjne, rysunki, fotografie, nagrania magnetofonowe, zabawki, kredki, bloki, pomoce techniczne, sprzęt audio-video, rzutnik multimedialny, tablice poglądowe, atlas anatomiczny, model szkieletu ludzkiego, fantom dziecka, defibrylator AED itp.

Kadra szkoląca

Lp.	Nazwisko i imię	Kwalifikacje	Moduły nauczania
1	Jadwiga Szaro	Wykształcenie wyższe magisterskie na wydziale pedagogiki i psychologii w zakresie pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, studium z zakresu psychologii w zakresie komunikowania się	Adaptacja jako rezultat rozwoju, Przebieg rozwoju jednostki w cyklu życia, Uwarunkowania procesu rozwoju jednostki, Osiągnięcia rozwojowe w poszczególnych etapach życia jednostki Emisja głosu.
2	Paweł Górniak	Magister psychologii w zakresie psychologii stosowanej, ukończone szkolenie z zakresu problemów dojrzewania osób niepełnosprawnych intelektualnie oraz treningu umiejętności wychowawczych w zakresie systemowej profilaktyki agresji w szkole	Źródła szans i zagrożeń dla rozwoju dziecka w wieku do lat 3
3	Danuta Misiołek	Wykształcenie wyższe magisterskie w zakresie pielęgniarstwa, studium przedmiotowo-pedagogiczne w zakresie pielęgniarstwa pediatrycznego, ukończony kurs w zakresie żywienia niemowląt i dzieci zdrowych do 3 roku życia oraz w wybranych chorobach przewodu pokarmowego i nowotworach, zaawansowane zabiegi reanimacyjne, kształtowanie umiejętności w zawodzie dietetyk	Zadania rozwojowe w okresie niemowlęcym i poniemowlęcym, Aspekty rozwoju dziecka – charakterystyka zmian w zakresie rozwoju poznawczego, psychospołecznego i motorycznego na poszczególnych etapach życia dziecka, Mechanizmy rozwoju dziecka.
4	Ewa Piekarska	Wykształcenie wyższe magisterskie w zakresie pedagogiki wczesnoszkolnej, wieloletnie doświadczenie w pracy z dziećmi – nauczyciel nauczania wczesnoszkolnego	Rozpoznawanie potrzeb rozwojowych dziecka, Zabawa jako podstawowa forma aktywności dziecka- zabawy eksploatacyjne; Muzyczne, rytmiczne, plastyczne i techniczne,
5	Małgorzata	Magister socjologii, pielęgniarka dyplomowana, specjalista	Planowanie i dokumentowanie rozwoju

	Minorczyk	pielęgniarstwa pediatricznego, ukończone szkolenia w zakresie: nowoczesne metody leczenia ran przewlekłych, pierwsza pomoc w stanach zagrożenia życia niemowląt i noworodków, odpowiedzialności cywilnej pielęgniarek i położnych, wybrane problemy okresu noworodkowego, masaż noworodka, żywienie i profilaktyka noworodka, wieloletnia doświadczenie jako pielęgniarka na oddziale noworodkowym, dwu letnie doświadczenie na stanowisku dyrektora żłobka	dziecka w codziennych sytuacjach Opieka pielęgnacyjna i zdrowotna nad dzieckiem prawidłowo i nieprawidłowo rozwijającym się, Podstawy medycyny ratunkowej
6	Barbara Marczak	Magister pedagogiki i promocji zdrowia oraz mgr pielęgniarstwa, doświadczenie zawodowe na stanowisku pielęgniarki oraz pielęgniarki naczelnej, wykładowca na kursach specjalistycznych dla pielęgniarek i położnych	Odpowiedzialność prawna opiekuna, Umiejętność radzenia sobie ze stresem i rozwiązywanie problemów,
7	Ewa Rawańska	Magister pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, ukończony kurs w zakresie udzielania pierwszej pomocy. Doświadczenia zawodowe w pracy z dziećmi- nauczyciel w klasach 0- 3.	Kreowanie przedmiotowego i społecznego środowiska dziecka, Wprowadzenie dziecka w kulturę, Budowanie relacji społecznych z dzieckiem, rodzicami i lokalnymi służbami odpowiedzialnymi za rozwój dziecka.

Literatura (do wyboru)

1. *Pediatrica praktyczna* pod redakcją K. Bożkowskiej wyd. lek. PZWL W-wa 1994,
2. *Choroby wieku dziecięcego-* A. Papierkowski wyd. lek. PZWL W-wa 2010,
3. *Podręcznik pierwszej pomocy-* M. Buchfelder, A. Buchfelder wyd. lek. PZWL W-wa 1994,
4. *Pierwszych 365 dni życia dziecka-* T. Hellbrugge wyd. Promek słońca W-wa 1991,
5. *Rozwój dziecka-* E.B. Hurlock wyd. PWN W-wa 1985,
6. *Rozwijanie umiejętności wychowawczych-* M. Grondas wyd. STO Kraków 2004,
7. *Wspomaganie rozwoju dzieci trzyletnich-* E. Kolczyńska- Gruszczyk wyd. Wychowanie w Przedszkolu nr 1, 1998,

Stowarzyszenie „Centrum Szkolenia Zawodowego”

8. *Jak mówić, żeby dzieci nas słyszały? Jak słuchać, żeby dzieci do nas mówiły?*- E. Mazlish, A. Faber wyd. Media Rodzina of Poznań, Poznań 1993,
9. *Wprowadzam dzieci w kulturę*- K. Ferenz Prace Pedagogiczne Uniwersytetu XCIV, Wrocław 1993,
10. *Dziecko- pielęgnowanie i wychowanie*- B. Spock, B.M. Rothenberg wyd. PZWL W-wa 1995,
11. *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*- G. Jarża- Makiełło, M. Gierowska-Przetacznik wyd. WSiP W-wa 1985,
12. *Niemowlęta i małe dzieci*- C. Illingworth, R. Illingworth wyd. PZWL W-wa 1996,
13. *Encyklopedia zdrowia dziecka*- K. Bożkowska wyd. PZWL W-wa 1994,
14. *Pierwsza pomoc w stanach nagłych*- B. Wasilewska- Zielecka, wyd. Pruszyński i S-ka W-wa 2005,
15. *Pierwsza pomoc w nagłych wypadkach zagrażających życiu*- O. Warno wyd. PCK W-wa 1994,
16. *Podstawy psychologii ogólnej* - G. Jarża- Makiełło, M. Gierowska-Przetacznik wyd. WSiP W-wa 1989,
17. *Zachorowania nagłe i wypadki u dzieci. Pierwsza pomoc*- A. Dziak wyd. Instytut Związków Zawodowych W-wa 1990,
18. *Co dzień mądrzejsze. 365 gier i zabaw kształtujących charakter, wrażliwość i inteligencję emocjonalną dziecka* – D. Chapman Weston wyd. Prószyński i S-ka W-wa 2002,
19. *Zajęcia twórcze w przedszkolu. Przedmioty i obrazy*- S. Dorance wyd. Cyklady W-wa 1999,
20. *Niemowlęta i małe dzieci*- C., R. Illingworth wyd. PZWL W-wa 1996,
21. *O znaczeniu okresu wczesnego dzieciństwa*- U. Kasprzak- Kozubowska wyd. Wychowanie w Przedszkolu nr 10, 1993,
22. *Modele pielęgnowania dziecka przewlekle chorego*- M. Perek, B. Krzaczowska wyd. PZWL W-wa 2011,
23. *Mowa- rozwój- zaburzenia- terapia*- E.M. Minczakiewicz wyd. Naukowe AP Kraków 1997.
24. *Kryteria oceny rozwoju psychoruchowego dziecka w wieku od 0- 3lat i fizycznego do lat 18*- O. Torus, M. Rybakowa wyd. ŚAM Katowice 1999,
25. *Neurofizjologiczne metody usprawniania dzieci z zaburzeniami w rozwoju*- red. L. Sadowska wyd. AWF Wrocław 2004,

Stowarzyszenie „Centrum Szkolenia Zawodowego”

26. *Terapia dzieci muzyką, ruchem, mową*- J. Stadnicka wyd. WSiP W-wa 1998,
27. *Dziecko i plastyka*- A. Trojanowska wyd. WSiP W-wa 1983,
28. *Dzieci nadpobudliwe psychoruchowo w wieku przedszkolnym*- R. Wiącek wyd. Impuls
Kraków 2004,
29. *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*- M. Żebrowska wyd. Es pe 2009,
30. *Małe dziecko. Pielęgnacja, żywienie, wychowanie, leczenie*- J. Zdzeniecka wyd. Bis
2004.